

5 Renässans- och barocklandskapet (1536 -1658)

Torups slott har fascinerat mig oerhört ända sedan jag var mycket liten och såg borgen för första gången. Detta är precis så en riktig borg i sagorna och berättelserna skall se ut. Från en förgård passeras porthuset och man kommer upp mot borgen på en stensatt ramp som förr var avskild från slottet med en vindbrygga som gick att fälla upp. Borgen har höga, tjocka tegelmurar som är byggda för försvar, en lång och spännande historia med märkliga personligheter och få förändringar har skett under århundrandena i borgens utseende. Överst finns de bevarade skyttegångarna under takåsarna och de två hörntornen är byggda för att kunna täcka fasaderna och beskjuta anfallande fiender. Men borgen är samtidigt början på en ny tidsepok med stora salar, höga fönster och exklusiv inredning för fest och representation. Kring borgen finns också en fantastisk park med delar bevarade från olika tidsepoker och som en kulliss runt hela anläggningen sluter den vackra bokskogen upp.

Torup erbjuder också allmänheten unika möjligheter att uppleva den levande borgmiljön. Slottet är sålt till Malmö stad och familjen von Leitner, som forfarande bor kvar, visar delar av slottet under försommarhelger. Det är en fantastisk resa i tiden att vandra med kunnig guide i de vackra salarna och studera slottets konstruktioner, interiörer, murverk, tavlor, möbler m.m. Parken är öppen dagtid under hela året och erbjuder en både vacker och intressant promenad runt slottet. Av de äldsta anläggningarna kan man se bland annat den vall som dämde upp den ursprungliga sjö som omgav slottet.

Torups slott från sydväst.

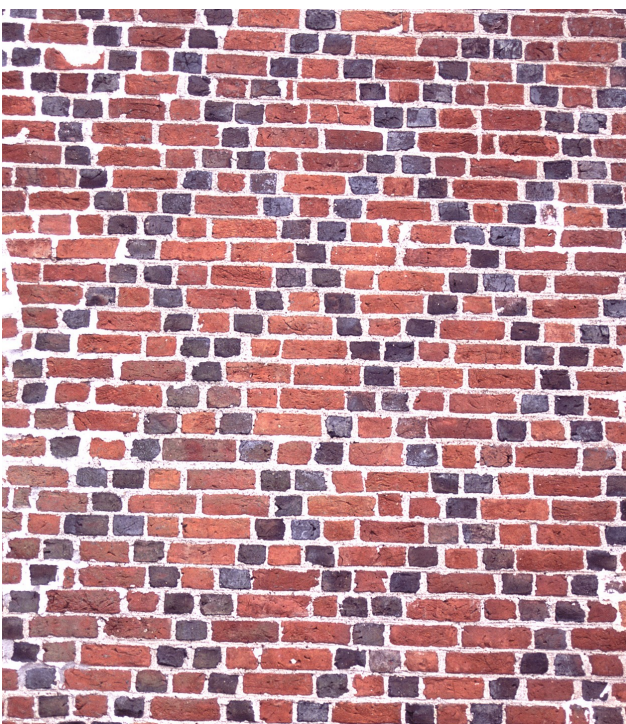
Vad präglar denna perioden?

Den stora förändringen som sker i början av 1500-talet är reformationen (1536 i Danmark) som kraftigt beskär kyrkans världsliga inflytande och stärker kronans. Som ett resultat av kronans stärkta ställning kan införandet av kungligt envælde ses. Större delen av kyrkans markinnehav överförs till kronan och det som återstår är främst vad som krävs för att försörja sockenkyrkorna och dess personal, präster och klockare. Biskopsborgen Näsbyholm med underlydande gårdar är den största egendomen i backlandskapet liksom Børringekloster med underlydande gårdar.

En annan förändring är adelns ökade markförvärv som resulterar i vad som brukar kallas ”adelvældets tid”. Kronan får allt större utgifter och tvingas låna, förläna och avyttra egendomar för att finansiera sina byggnationer och krig. Det sker dessutom en förskjutning av kronans egendomar till Själland vilket gör att adelns inflytande i Skåne ökar än mer. I backlandskapet resulterar detta i att nästan all mark i slutet av perioden ägs av några få privata markägare. Perioden avslutas med att Skåne blir svenskt vilket i och för sig inte innebär så stora förändringar för befolkningen och landskapets utveckling.

Det ökade välståndet för adeln manifesterades i en rad slottsanläggningar enligt nya ideal. Torup, Svaneholm, Stjärneholm, Månstorp är alla uppförda i början av perioden och har en hel del gemensamt med Malmöhus som var det största slottsbygget vid samma tid i Skåne.

Dekorativ murning på Torup.

Borggården på Torups slott. Spår efter äldre fönstersättningar syns i murarna. Under valvet fanns förr ett vagnslider men sedan slutet av 1800-talet bibliotek.

Reformationen

På kontinenten hade en rörelse för att förändra och förnya den katolska läran vuxit sig stark i början av 1500-talet. 1517 spikade augustinermunken Martin Luther upp sina berömda teser på kyrkporten i Wittenberg. Han har gett namn åt den lutheranska kyrkan som blev resultatet av att den katolska kyrkan motsatte sig förändringar varvid nya trosriktningar uppstod. Eftersom reformationsivrarna protesterade mot den styrande katolska kyrkan blev det gemensamma namnet för de olika grupperingarna protestanter. Huvudkritiken som framfördes riktades främst mot den världsliga inblandning som kyrkan bedrev och de avlatsbrev som såldes. Luther ansåg att furstarna skulle driva igenom kyrkliga och sociala reformer eftersom påven och biskoparna inte ville göra sin plikt. Detta passade den styrande makteliten mycket bra efter århundranden med stridigheter mellan kyrkan och den världsliga makten. Den som hade mest att tjäna på en brytning med påven var kungen som just höll på att stärka sin ställning betydligt. Borgarna i de snabbt växande städerna var också intresserade av att minska kyrkans inflytande som markägare i staden och därmed öka möjligheten för handel. Även adeln såg fördelar men som alltid vid förändringar finns det en oro för det nya. Resultatet av reformationen var också att kungens, och kanske

än mer adelns, maktposition stärktes. Att reformationen gick förhållandevis snabbt berodde också på boktryckarteknikens framväxt varigenom idéer snabbt kunde spridas samt att den vände sig till vanligt folk på deras modersmål vilket fick stöd hos allmänheten. Starka persoligheter inom kyrkan var också viktiga för att föra ut de nya ideerna. 1529 undertecknar kung Fredrik ett brev som gav Malmö stad status som protestantisk och kyrkans omfattande tillgångar tillföll staden. Efterhand togs fler beslut som ledde fram till den totala reformationen 1536. En annan effekt av reformationen var att klostren stängdes och att munkarna många gånger förföljdes ganska bryskt. I flera fall, som t ex Börtingekloster, fick dock munkar och nunnor stanna kvar en ganska lång tid även om nya inte antogs. Helgonbilder förbjöds och genom detta påbud förstördes stora konstskatter.

En orolig tid

Början av 1500-talet var en orolig tid med flera bondeuppror och inbördeskrig. Kung Cristian II (1513-1523) gynnade borgare och bönder, vilket gjorde adeln missnöjd och det var främst mellan dessa två grupper som striderna stod. Hans bror Fredrik stod på adelns sida och lyckades ta makten 1523 (kung till 1533). Men förtroendet för Cristian var fortsatt stort och stridigheter uppstod. 1525 tågade en här under ledning av Sören Norby genom Skåne och mötte kung Fredriks styrkor i ett blodigt slag vid Lund. Fredrik gick segrande ur striderna och adelsmän som stött upproret råkade illa ut, bland annat herren på Hyby som miste liv och gods. 1534-36 blossade oroligheter åter upp som har kommit att kallas grevfejden efter dess ledare greve Kristoffer av Oldenburg. Egentligen var det en strid om tronföljden som utvecklades till inbördeskrig. Det fanns även inslag av religiösa strider mellan reformationsivrare och traditionella katoliker vilket förebådade de förändringar som skulle ske genom reformationen. Cristian (III) hade stöd av tyska intressen och av borgare och bönder i Skåne. Malmös borgare intog Malmöhus men förhandlade själva med skåneadeln. Under stridigheterna förstördes många av adelns borgar bl a Torup, Skabersjö och Häckeberga. 1534 hade hela Skåne erövrats bl a med stöd av Gustav Vasa. 1536 hade Cristian III säkrats in maktställning och kunde genomföra reformationen. Ytterligare en period med oroligheter kom under det nordiska sjuårskriget 1563-1570, som bland annat medförde härjningar i Skåne, även om backlandskapet klarade sig lindrigt. Även under 1600-talet följde flera krigstillstånd mellan Danmark och Sverige vilket fick följd effekter för Skåne. 1611 förklarade Danmark Sverige krig med stora framgångar för Danmark vid freden i Knäred. Under 30-åriga kriget 1618-1648

svängde maktförhållandet och med en stor armé från kontinenten anfölls Danmark från söder av Sverige. De svenska framgångarna var omfattande och om inte stormakterna på kontinenten hållit tillbaka Sverige för att upprätthålla styrkebalansen hade historien kanske sett annorlunda ut. Danmark förlorade Jämtland, Halland och Gotland. När Sverige åter var i krig med Polen och Ryssland 1657 såg Danmark en möjlighet att ta tillbaka Halland. Genom det i Sverige omtalade tåget över bälten lyckades Karl X Gustav erövra Skåne genom panikfreden i Roskilde år 1658 och fortsatte sedan mot Köpenhamn som dock höll stand. Danmark hade förlorat en av sina viktigaste provinser direkt öster om huvudstaden och nederlaget var svidande. Flera gånger gjordes försök att återta provinsen under slutet av 1600-talet men utan resultat. Under denna epok verkade de i Skåne välkända snapphanarna eller friskyttarna som var gerillagrupper som stödde Danmark. De är kända från norra Skåne men förekom även i backlandskapet.

Medeltidslandskapet lever kvar

Även om det sker stora politiska och stilmässiga omvälvningar i början av denna tidsperiod är brukandet av landskapet i stort sett detsamma som under medeltiden. Man kan skönja en fortsatt expansion av gårdar och torp på utmarkerna samt en förtätning i byarna. De stora godsens får dock allt större resurser och samlar också sitt gods innehav kring huvudgårdarna. Från att på medeltiden ha haft brukningsenheter på det dubbla eller tredubbla jämfört med en medelstor gård i byarna expanderar huvudgårdarna sin verksamhet med upp till 20 gångers odlingsyta mot en vanlig gård, vilket i sin tur kräver mer arbetskraft. Ett tydligt exempel är Sandberga by under Lindholmen som helt upphör och odlingsmarken införlivas under huvudgården. Eftersom huvuddelen av arbetet utförs av dagsverksskyldiga arrendebönder i socknen är huvudgårdarna beroende av antalet gårdar i socknen. Att flera socknar slås ihop vid denna tid är troligen ett resultat av huvudgårdarnas behov av billig arbetskraft. Vi ser exempel i Saritslövs socken som slås ihop med Skurups socken. Även Tjustorps och Aggarps socken upphör i början av eller strax innan periodens början (tidpunkt ej exakt känd) och sammanslås till Skabersjö respektive Svedala socknar under Skabersjö gods och Lindholmens gods. Som resultat av den expanderande verksamheten vid huvudgårdarna och överskott från arrendegårdarna kunde resurser frigöras för de omfattande byggnationerna i slotten.

Slott och herrgårdar

Adelns ökade makt och rikedom ger sig uttryck i uppförandet av ett mycket stort antal slott i Skåne under 1500-talet. De oroliga tiderna i början av seklet förstör en del av de gamla borgarna som också börjar bli otidsenliga både ur strategiskt och statusmässigt hänseende. Tidigare var de medeltida borgarna strategiskt väl fungerande mot infanteri och kavalleri men med utvecklandet av kanonen blev dessa anläggningar föråldrade. Framöver var det bara kungamakten som hade råd att bygga så omfattande försvarsanläggningar som krävdes för den nya stridstekniken. Exempel kan vi se i Malmö, Landskrona och det nya Kristianstad. För adeln medförde detta att man främst inriktade sig på ett försvar mot mindre enheter och upproriska bönder. Man fick också ett allt större intresse av att manifesteras sin maktställning och öka bekvämligheten i de nya praktfulla anläggningarna. Övergången var inte direkt och det finns många medeltida drag i de tidigare anläggningarna som Torup och Svaneholm men samtidigt tydliga renässanskaraktärer. Under medeltiden fanns mindre trädgårdsanläggningar vid slott och kloster men med influenser från kontinenten blev det nu på modet att anlägga större anläggningar vid huvudgårdarna. Spår av sådana anläggningar kan ses vid Skabersjö, Torup och Svaneholm. Adeln hade vittförgrenade kontakter och gjorde bildningsresor till kontinenten vilket innebar omfattande kulturimport. Huvudgårdarna blev trendsättare, vilket även präglade de nya tillbyggnader och inventarier som skaffades till kyrkorna. Genom patronsrätt hade överhuvudena för adelsfamiljerna hand om kyrkointäkterna och ansvarade för kyrkornas tillstånd och tillsättande av präster.

Renässans och barockkyrkor

Reformationen skedde 1527 i Sverige och 9 år senare, 1536, i Danmark och medförde en stor omvälvning för kyrkan och hela samhället. Under perioden byggdes mycket få kyrkor i landet på grund av krig, pest och i slutet även lågkonjunktur. Endast en bevarad kyrka uppfördes under perioden, Genarps kyrka, och den är desto mer imponerande. Under riksmarsken Hack Ulfstand ledning uppfördes en ståtlig patronats- och gravkyrka åren 1590-93. Utformningen är påkostad och kyrkan utgör ett mycket dominant inslag i landskapet. Detta är ett enastående exempel på tidig Lutheransk kyrka i Danmark. Byggnadsformen är 3-skeppig basilika med mittskepp som har nästan dubbel höjd mot sidoskeppen. Västtornet är högt med spetsig spira. Koret avslutas med en 5-sidig östsida. Huvudintrycket är gotiskt med renässansdetaljer i bland annat tegelmurens kryssförband och ankarjärnens svängda volutslut. Interiören är ljus med vitkalkade

väggytor. Predikstolen är från 1593 med snidade evangelistfigurer i arkaden mellan räfflade pilastrar. Gravkoret under koret är ett manifest av godsherrens makt.

Även om få nya kyrkor byggdes innebar perioden en hel del nya inslag i kyrkornas interiör. Reformationen medförde nya ritualer och behov och en del interiörer finns bevarade från denna period. Under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet speglades adelns inflytande stort i bland annat i gravvårds-konsten. I Skurups kyrka finns ett gravkor från 1590-talet under koret och i Bara kyrka gjorde Sigvard Grubbe en tillbyggnad för gravkor i början av 1600-talet.

Takmålningarna fanns troligen kvar ända till början av 1700-talet och gav ett medeltida intryck i de gamla kyrkorna. Nya större fönster tillkom i flera kyrkor under perioden även om större ombyggnader främst skedde efter periodens slut. Det äldsta bevarade additionsaltaret finns i Mölleberga från 1500-talets slut. Flera kyrkor har bevarade predikstolar i renässans eller barockstil bl a Gärdslöv (barockstil), Skurup, Oxie och Bara. Både Svedala och S Sallerup har bevarade smidade och målade namnskrifter över kungen. Skurups kyrka har dopfunt med kopparfat från 1646 och det finns fler inredningsdetaljer i kyrkorna som ger en uppfattning om tidens stilideal.

Genarps kyrka med sitt högresta mittparti och strävpelarförsedda korparti. Ett av landets finaste exempel på arkitektur från slutet av 1500-talet.

Byar och gårdar

Perioden innebar trots många krig en succesiv expansion av byar och etablering av nya gårdar och torp på utmarkerna. Klimatförbättringar och allt intensivare jordbruk gav mer överskott som kunde säljas till den uppväxande internationella marknaden. Malmö hade utvecklats till en betydande stad och drev en omfattande handel där produkterna från backlandskapet kunde säljas.

Under 1600-talet börjar skriftliga källor bli mer vanliga och en intressanta dokument är bland annat Lunds stifts landebok från 1570-talet och Prästrelationerna som bl a finns från 1624, (fax utg av Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund 1934.)

Uppskattad befolkning i backlandskapet ca 1600 (källa prästrelationerna m m)

Socknar	gårdar	fästor,	gatehus,	torp	herrgård
invånare					
Törringe	15				150?
V Kärrstorp	24				250?
Lyngby	14	9		1 liten	200?
Genarp	30			1 stor	400?
Hyby					300?
Svedala	27	> 8		1	350?
Skabersjö	48	>11		1 stor	550?
Börringe				1 stor	300?
Bara				1 stor	400?
Mölleberga					100?
S Sallerup					200?
Oxie	Toarp 6 + 1 feste				250?
Skurup	23	>14		2 st	350?
Gärslöv				1	100?
Bjärshög	6	>3			50?
Totalt					4000?

Försvunna byar

Av olika anledningar las hela byar ner under 15- och 1600-talen. Expanderande huvudgårdar var en viktig orsak. Nedläggningen av Sandberga by skedde tydligen på order av Kristian IV 1605. Sigvard Grubbe fick i uppdrag att bryta ner ”Sandiere by ved Lindholm Ladegaard”. Syftet var att rationallisera driften vid kronans ladugård. Även Norra Börringe bröts ner 1606 och de tre vångarna lades under Börringeklosters ladugård. Norra Börringe by levde dock vidare som gatuhus, hus för hantverkare och arbetare vid godset. Sandberga by däremot försvann helt och det är idag oklart var byn exakt har legat. Källor gör gällande att byn låg vid eller omkring Lindholmens ladugård.

Tillbyggt gravkor på Bara kyrka i barockstil.

Interiör från Genarps kyrka med prediksstol, altartavla och herrskapsläktare i renässansstil.

Renässans- och barocklandskapet idag

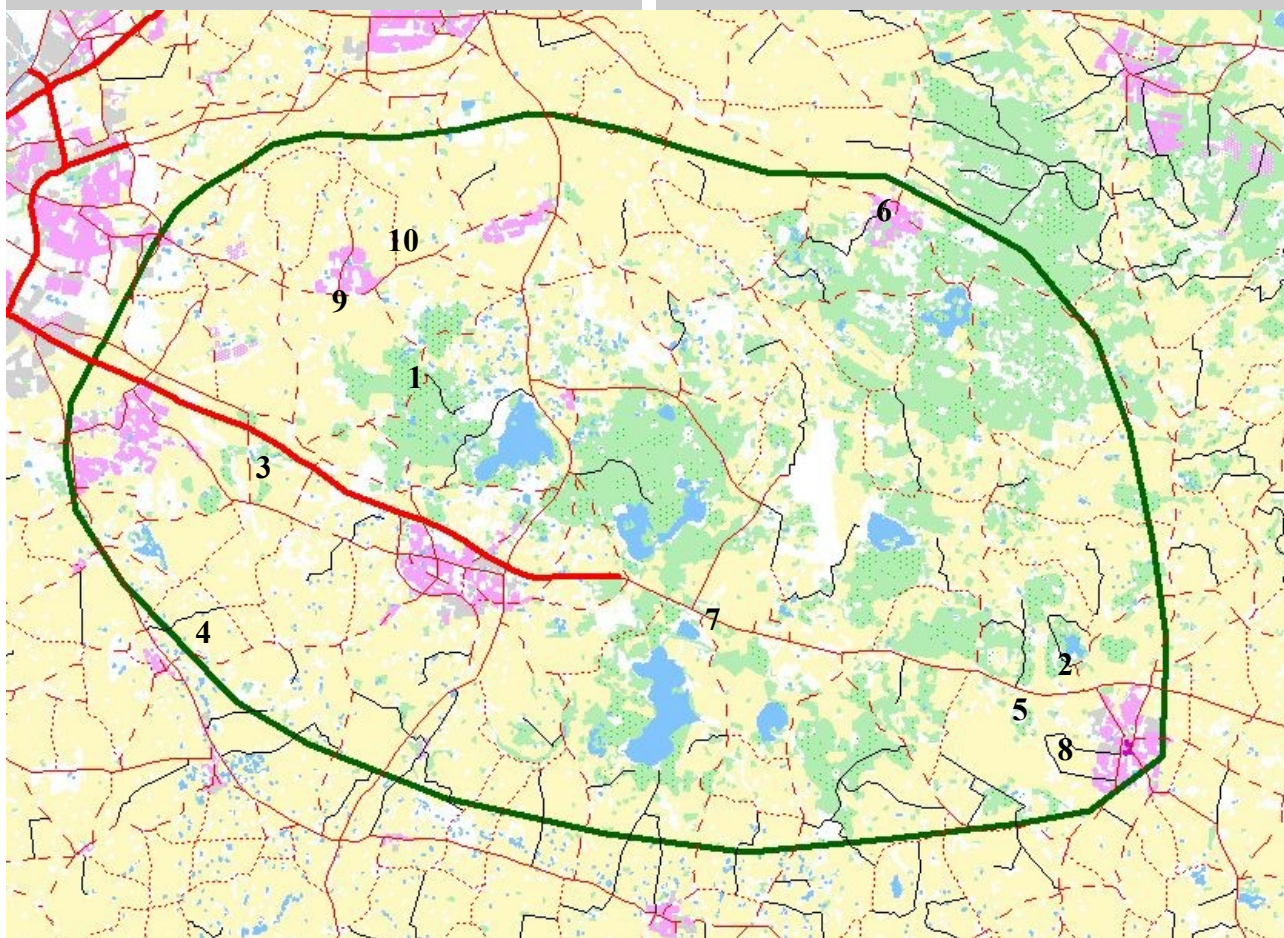
Vad kan vi då se idag av renässans- och barocklandskapet? Främst är det slott och kyrkor som bevarats och en del inredning i kyrkorna. Ingen annan bebyggelse verkar finnas kvar. Förändringar i landskapet under tidsepoken har i de flesta fall påverkats av senare skiftesåtgärder och det är svårt att peka på speciella landskapspartier från perioden. I nästa kapitel ges mer utförlig beskrivning av landskapet innan skiftena.

1 Torups slott

Detta är en av Skånes bäst bevarade 1500-talsborgar och uppfördes samtidigt med Malmöhus med vilken den har många likheter. Den södra längan är äldst och färdigställdes 1539 med de övriga troligen klara 1542. Murningsteknik och trappstegsgavlar är medeltida stilideal men de klassicerande pelardekorationerna i det norra gavelröstets blinderingar ger en föränkning om de kommande stilidealen. Hela anläggningen vittnar dock om de nya tiderna, renässansen, och det finns flera funktioner och planlösningar som vittnar om detta. Bl a finns ett mycket stort antal utvändiga toaletter, varmluftskanaler samt stora fönster som skapar en

ljus och trevlig inomhusmiljö (om än kall på vintern).

Den gamla borgen på Askebacken norr om nuvarande anläggning förstördes troligen i oroligheterna kring grevefejden. Borgens ägare, Trued Ulfstand, hade Varbergs län på livstid och stod Christian III nära. I stridigheterna blev han tillfångatagen av Jörgen Kock, borgmästare i Malmö. Genom sitt uppdrag i Varberg vistades han sällan på Torup och det var istället hans andra hustru, Görvel Faddersdotter, som troligen har varit mer ansvarig för uppförandet trots sin unga ålder. Hon gifte sig med den 30 år äldre Truid efter att hennes första man riddaren Per Nilsson Grip avlidit. Hennes förmyndare var Gustav Wasa som såg politiska fördelar att gifta bort henne med en dansk diplomat. Som arvtagare till Norges största godscomplex, stora godsinnnehav även i Sverige och kungasläktskap var hon en av sin tids mest inflytelserika kvinnor. När Torup började uppföras 1537 var Görvel endast 20 år gammal. 1545 dog Truid och Torup ärvdes av den 9-åriga sonen Nils som dog 3 år senare. Görel förlorade då sin skapelse till styvsonen Lave Truidson Ulfstand och slottet övergick sedan i Grubbe familjens ägo genom dotterns giftermål. En av de mer inflytelserika personerna som innehade Torup under renässansen och barocken var Sivert Grubbe som även var

länsherre till Malmöhus. I början av 1600-talet var ofta den danske kungen Christian IV på besök med Kristen Munk och alla var de väldigt förtjusta i Torup. Sivert genomförde en del renoveringar av slottet 1602-32 men det mesta bevarades i sitt äldre skick. Ovanför huvudporten kan man fortfarande läsa hans motto "Och I, mina efterkommande, vilka I än månde bliva, söken bevara, vad I haven fått. Bättre är att bevara, än att vilja skapa nytt." De två sista ägarna under perioden (1536-1658) var Siverts dotters man Jochum Beck som ruinerade sig på Alunbruket i Andrarum och tvingades sälja Torup till Corfütz Ulfeldt 1647. Corfütz hade dock svårt att hålla sams med kungamakten och blev först ovän med danske kungen Fredrik III och tvingades fly till Sverige för att efter Sveriges övertagande av Skåne bli ovän med svenske kungen och förlora Torup till kronan.

Sedan 1972 ägs slottet och tillhörande mark av Malmö stad som dock har arrenderat ut slottet och jordbruksdriften till förre ägaren på 50 år. Parken är öppen för besökare varje dag och slottet visas för grupper under försommaren. Men det som kanske är det mest spännande är att det fortfarande är en levande borg med invånare samtidigt som det finns möjlighet att komma hit och njuta av den fantastiska miljön.

Torups slott från sydväst. Det åttakantiga hörntornet är inte ursprungligt utan har byggts om på 1600-talet

2 Svaneholms slott

Svaneholms slott ligger mycket vackert vid Svaneholmssjön och är idag ett populärt utflyktsmål med museum och restaurang. Mycket har skrivits om slottet och jag rekommenderar fördjupade studier för särskilt intresserade (se skrifter av bl a Erik Mårtensson, indendent på Svaneholm). Slottet uppfördes på 1530-talet som en ersättning för den medeltida borgen i Skurup. Stilen är liksom Torup i gotisk renässans med en blandning av äldre och nyare ideal. Den östra längan verkar vara äldst och har en planlösning som liknar de fasta husen av

samma typ som Glimmingehus. Ganska snart har troligen de övriga längorna uppförts och anläggningen fått sin kringbygda fyrkantiga karaktär. Dock saknas hörntorn och man lät istället längorna skjuta ut en bit så fasaderna kunde täckas vid fiendeanfall. Svaneholm är liksom Torup ursprungligen uppförd med källarvåning för garnison samt två våningar plus skytteloft. Utsmyckningar förekommer sparsamt och består främst av trappstegsgavlar med vita fält samt en smal vit murfris runt fasaden.

Sedan 1930-talet ägs slottet av en andelsförening och det är möjligt för var och en att bli slottsägare genom att köpa andelar. Idag rymmer slottet museum och restaurang och parken är tillgänglig för besök dagligen. Museet är stängt under vinterhalvåret medan restaurangen har öppet under större delen av året. Det finns mycket information att få i museet och dess lilla butik.

Svaneholms slott från sydväst.

3 Skabersjö slott

Skabersjö gods är ett av de större i Skåne och har under en stor del av historien ägts av de mest inflytelserika familjerna. Det är också unikt för att ha varit i samma familjers ägo under mycket lång tid. Från 1445 till 1609 i familjen Ulfstands ägo och

därefter i familjen Thotts ägo. Under oroligheterna 1523 var Skabersjö huvudkvarter för den adelskår som belägrade Malmö. Ägaren Holger Gregersen Ulfstand anförde styrkorna och Skabersjö låg bra till som hökquarter. En natt gjorde dock borgarnas styrkor ett utfall och överaskade adelsmännen som tvingades fly och borgen brändes. När Christian II och hans anhängare besegrats byggde sedan Ulfstand åter upp borgen. Frågan är dock om det var på samma plats som föregångaren. Flertalet av de andra borgarna i backlandskapet flyttades då de nya anläggningarna byggdes på 1500-talet. Var det så även med Skabersjö? Jag har inte kunnat finna några uppgifter som berättar om det var samma plats eller inte så frågan får stå öppen. När Skabersjö såldes till Tage Thott 1609 var han Skånes rikaste man och hade ett mycket stort antal gårdar. Han var en mycket skicklig affärsman och kunde utnyttja sitt arv, reformationens frigörelse av fastigheter, odlingsuppsvinget, billig arbetskraft, skattebefrielsen och kronans ekonomiska problem till att bygga upp sitt imperium. 1629 drabbas dock slottet av en brand och man tvingas bygga upp det igen. Dagens nedervåning härstammar från detta slott från 1629.

De äldsta ekonomibyggnaderna är från slutet av 1600-talet men har senare byggts om. Hela anläggningen har dock en klar prägel från 1600-talet med slottsholmen omgiven av vallgravar och de långa ekonomilängorna i u-form framför slottet. Troligen bidrog ladugården till försvaret med sina slutna stenmurar utåt. Skabersjö slott med tillhörande park är inte tillgängligt för allmänheten förutom på de allmänna vägarna varifrån slottet kan ses.

Skabersjö slott från väster.

4 Månstorps gavel

I Backlandskapetets sydvästra hörn ligger ruinerna av Månstorps slott. Borgen byggdes 1540 – 1547 av riddaren Eske Bille som ett komplement till hans bostad i Köpenhamn och ersatte en äldre anläggning från medeltiden. Det var en påkostad och annorlunda byggnad som han lät uppföra inbyggd i

en cirkelrund vallanläggning omgiven av vallgrav. Det rektangulära stenhuset lades tvärs genom vallen med en konvex fasad ytterst som följer vallens cirkelform. Borgen byggdes i tegel och utsmyckades med sandstensdetaljer kring portaler, fönster och på de trappstegsformade gavelpartierna i renässansstil. Invändigt fanns sinnrika avloppskanaler och slottet hade en ståtlig och representativ interiör. Användningen av slottet blev dock ganska kort, redan under de svensk/danska kringen i mitten av 1600-talet brändes gården och återställdes aldrig. Ruinen är tillgänglig för besökare och parkering med informationsskyltar finns i anslutning till anläggningen. Sommartid anordnas konserter intill ruinerna.

Månstorps borgruin.

5 Stjärneholms slottsruin

Stjärneholms borg byggdes ca 1550 av Danmarks riksråd Mogens Gyldenstjerne som en effekt av arvstvisten om Svaneholm. Avståndet är bara 2 kilometer till Svaneholm och det är märkligt att det investerades så mycket i två närliggande anläggningar med de omfattande försörjningsbehov som godsens hade. Dagsverksskyldigheten i socknen fick ju delas av två huvudgårdar och detta kan ha varit en viktig orsak till att man slog ihop Skurups och Saritslövs socken. När familjen Gyldenstjerne

lyckades förvärva Svaneholm 1613 lämnades den förhållandevis nya byggnaden och byggnadsmaterialet användes förmodligen i andra anläggningar. Idag återstår bara grundmurarna och delvis raserade källarvalv på den kvadratiske borgholmen som omgärdas av vattenfyllda vallgravar. Anläggningen bestod av tre längor öppna mot söder där gårdsplanen ligger ett par meter över vallgraven. Vallgraven är 25-30 meter bred i öster, söder och väster och bredare i norr. Ekpålar efter vindbryggan kan fortfarande skimras i vallgravens södra del. Vallgraven ligger högre än omgivande landskap och vallar håller vattnet kvar. Ruinen är tillgänglig för besökare och parkering med informationsskyltar finns i anslutning till anläggningen. Följ skyltar från E65.

Stjärneholms slottsruin.

6 Genarps kyrka

När man närmar sig Genarp västerifrån ligger Genarps kyrka som ett stort utropstecken rakt i linje med den raka infartsvägen till samhället. Som den enda 1500-talskyrkan i Skåne är detta en unik företeelse och den skiljer sig betydligt från de äldre medeltida landsortskyrkorna. Detta är en pamping anläggning med högt västtorn och hög spetsig tornspira som mer hör hemma i städernas miljöer. Även om renässansen var väl etablerad som stilideal har kyrkan ett tydligt gotiskt formspråk i sina tegelmurar och interiör men vapenhuset och sakristian har renässansgavlar. Renässansdetaljer syns även i dekorativa klot och spiror av gotländsk sandsten. Även tegelmurens kryssförband och ankarjärnens svängda volutslut visar på de nya stilidealen. Interiören är ljus med vitkalkade väggar. De ribblösa kryssvalven tillkom efter en brand 1670. Mycket av inredningen finns bevarad från tillkomsten bl a predikstolen och de båda främsta stolraderna som herrskapet hade. Det är också intressant att se hur den nya protestantiska gudstjänsten har förändrat behoven och disponeringen av kyrkorummet. Placeringen i kyrkan var strikt hirarkisk med herrskapet på de bästa platserna. I

kyrkan finns även en herrskapsläktare från 1669 dvs efter periodens slut (1536-1658) men ändå i dess anda.

Genarps kyrka

7 Börringekloster och kyrka

Efter reformationen överförs klostrets gods till kronan. De nunnor och munkar i Birgittaorden som bodde där fick möjlighet att bo kvar men inga nya antogs. 1551 upplöstes sedan klostret helt och byggnaderna fick troligen förfalla och revs efterhand för att ge plats åt byggnader för länsherren och gårdsdrift. 1582 fick Görvel Faddersdotter Sparre tillgång till Börringekloster och enligt flera källor var det hon som lät uppföra en ny sockenkyrka i byn nordost om det gamla klostret. Detta fick mig att anta att klosterkyrkan även använts för bönderna i Börringe. Mats Anglert anger i boken om Lindholmen 1995 att Börringe kyrka var uppförd redan på 1100-talet och hänvisar till de utgrävningar som Augustsson gjorde 1975. På skylten intill ruinen och i andra källor står inget om att kyrkan skall vara medeltida och jag har utgått från att Görvel byggde en ny kyrka eller bara reparerade den gamla. I Lunds stifts jordebok från 1570-talet står beskrivet att "Sognnepresten giiffur inthz aff Byringe Sognn Men er / sub iure patronatus och haffuir werried altid tiill denne / dag

tiill Byringe klostir”. Lemmeströ låg som annex till Böringe och båda prästgårdarna brukades gemensamt. De sista ruinerna av klosterbyggnaderna skall ha rivits 1688.

Böringe kyrka revs 1781 då de båda socknarna Böringe och Lemmeströ slogs ihop. Idag återstår bara en ruin vid platsen för den gamla kyrkan där delar av tornets nedre del är bevarade. 1975 skedde en arkeologisk utgrävning under ledning av Jan-Erik Augustsson och kyrkans utbredning och tillkomst kunde dokumenteras. Minst en grav och gravsten flyttades från klosterkyrkan till den nya sockenkyrkan. Mitt i långhuset i ruinen ligger en gravsten med texten ”Her ligger begravnen erlig och velbyrdig Jomfru Else Brade, Herr Axel Brades datter till Krageholm, som udi mange Aar hafver ligget i Böringe Klosterkurke. Datter hendes Legeme der ladet optage og her igen hederlig nedlagt med hederlig og velbyrdig Jomfru Anne Timans Datter hvis Sjæle Gud hafver, Anno 1587.” Vid utgrävningarna hittades dessutom två skelett i en stenkista i långhusets östra del. I Böringe nya kyrka finns delar av den gamla dopfunten bevarad.

Rester efter tornet på Böringe renässanskyrka.

8 Saritslövs kyrka

1543 slogs Saritslövs och Skurups socknar samman. Orsaken var troligen av ekonomisk karaktär då insocknes arrendatorer hade dagsverkesskyldighet och innebar billig arbetskraft för godset. Strax därefter revs kyrkan och de tidigare kyrkobesökarna fick bege sig till Skurups kyrka som inte ligger speciellt långt bort.

9 Värby kapell

Intill vägen mellan Värby och Mölleberga nära offerkällan skall det enligt prästrelationerna 1624 ha legat ett ”hellig Legems Cappell” som då redan var ödelagt. Av kapellet återstod 1692 ”grundsteenar til et capell”. Ännu 1729 fanns rester kvar. Platsen verkar dock något osäker då det i senare uppteckningar finns antydning att platsen skulle ha varit väster om Värby.

10 Bara kyrka

Den kyrka som bär tydligast prägel av 1600-talet är Bara kyrka. I början av 1600-talet uppfördes ett gravkor på sydsidan av långhuset troligen av Sigvard Grubbe åt svärföräldrarna. Gavelformationen är ett typiskt exempel på barockarkitektur. De nya fönstersättningarna härstammar troligen också från denna tid. Altaruppsättningen är från 1600-talets början i tydlig renässansstil med två våningars polykrona träsniderier (enligt H Andersson 1980). Malmstakarna är från 1500-talet. Två äldre gravstenar finns i vapenhuset och härstammar från 1500-talet. Här finns L Ulfstand med fru Göril Gyllenstjerne avbildade.

Altaruppsatsen i Bara kyrka är från tidigt 1600-talet.

Litteratur om Renässansen

Andersson Helge. *Genarps kyrka. Tredje upplagan reviderad och kompletterad av Karin Andersson 1993.*

Andersson Per, *Skånska borgar, slott och herrgårdar. Bibliografiska noteringar. 212 sid- Lund 1996. Hft.*

Andersson Per, *Skånska kyrkor, kapell, kloster och andra kyrkliga byggnader. Bibliografiska noteringar. 254 sid. Arlöv 1985. Hft.*

Bara kyrkoråd. Bara kyrka, helgad åt Jungfru Maria. Broschyr

Emanuelsson m fl. *Det Skånska kulturlandskapet. Naturskyddsföreningen i Skåne 2001.*

Emanuelsson m fl. *Det Skånska kulturlandskapet. Bokförlaget Signum 1985. Tvärvetenskaplig beskrivning av det Skånska landskapets utveckling. 248 sidor.*

Erdenfelt Åke red. *Skånsk kulturbygd – Malmöhus län. Skånes hembygdsförbunds årsbok 1983. Kommunvis beskrivning av kulturmiljövårdsprogrammet för Malmöhus län. 380 sidor.*

Erlandsson Alf (Red.), *Skurups och Hassle-Bösarps historia från äldsta tid till våra dagar. 274 sid. Lund 1969. Hft.*

Frostin Ernst, *Byarna vid landsvägen. Månstorps kommuns sju socknar. 412 sid Trelleborg 1982. Inb.*

Frostin Ernst. *I oxens tecken. Oxie härads hembygdsförening 1-11.*

Frostin Ernst, Oxie, historia och beskrivning. Oxie härads kyrkor VI. 31 sid. Malmö 1961.

Green Allan, *Torup. Människor kring en borg. 75 sid. Malmö 1984.*

Gustafsson E & Tunander I. *Kulturminnen i Skåne. En vägvisare utgiven av länsstyrelserna i Kristianstads och Malmöhus län. Liber förlag 1981. 192 sidor.*

Hahr August. *Skånska borgar. Stockholm 1922.*

Historisk tidskrift för Skåneland 1915-1916. Skånska sätesgårdar 1682 ur samtida beskrivning. Utg. Av C.G.Weibull.

Ingers I. *De tolv socnarna i Staffanstorps kommun. Staffanstorps kommun 1978.*

Johannesson Gösta. *Skånsk senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps Societeten i Lund. C W K Gleerup 1947.*

Jonsson B-I. *Skånska slott och borgar. Grafiska förlag Simrishamn 1997.*

Karlsson Kjell m fl Red. *Svedala genom tiderna. Svedala kommun 1982. Tryckeri AB Allehanda, Trelleborg. 2:a upplagan. 588 sidor. Behandlar främst Svedala socken mycket ingående.*

Kask Peeter-Jaan. *Det gamla Genarp. 32 sid 1974.*

Kjellberg Sven T (red) *Slott och herresäten i Sverige. Skåne Malmöhus län. Södra delen. 413 sid. 1966.*

Ljunggren Gustaf text, Richardt Fr bilder. Skånska herrgårdar I-III. 1852-1863.

Lundberg Erik. *Månstorps gavlar. Skånes hembygdsförbunds årsskrift 1932.*

Lundberg Erik. *Torups slott. Skånes hembygdsförbunds årsskrift 1933.*

Mårtensson Eric. *Grönby kyrka. 16 s Trelleborg.*

Mårtensson Eric. *Gärdslövs kyrka. 24 sid Skurup. 1989. Skurup.*

Nilsson Sten Åke (red). *Slotten och landskapet, Skånska kulturmiljöer.*

Nordholm Gösta, *Några drag ur den sydsånska bokskogens historia. Lund 1942.*

Nordholm Gösta, *Studier i Skånes äldre ekonomiska geografi. I. Text. 128 sid 1967.*

Nordholm Gösta, *Studier i Skånes äldre ekonomiska geografi. II. Kartor. Lund 1967.*

Nordström Erik. *Kvarnar i Svedala kommun. Föreningen Svedala-Barabygden. 1996. Kort beskrivning med lokalangivelser av alla kända kvarnar i kommunen. Resultat av en studiecirkel. 56 sidor.*

Ohlén Carl-Eric (red) *Svenska gods och gårdar. Del IV Skåne I. Sydvästra delen. 725 sid. Göteborg 1936.*

Olsson P. A. *Skånska herreborgar. Gleerups 1922.*

Prahl Egon. *Vemmenhögs härad. Trelleborgs allehanda 1965. Beskrivning av häradets kulturhistoria.*

Sjöstrand Nils, *Böringe socknar och sockenkyrkor under nio århundraden. 51 sid Malmö 1987.*

Skansjö Sten, *Skånes historia 256 sid Lund 1997.*

Skansjö Sten, *Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. Skånsk senmedeltid och renässans. 11. 324 sid Lund 1983.*

Skansjö Sten, *Med början i medeltiden. Slotten och landskapet, Skånska kulturmiljöer. Red Nilsson, Sten Åke.*

Sjöstrand Nils. *Böringe (kompendium 1966)*

Sjöstrand Nils, bearbetat av M Persson, T Persson och N-A Nilsson. *Böringe socknar och sockenkyrkor under nio århundraden. Festskrift utgiven inför Böringe kyrkas 200-årsjubileum i augusti 1987 av Kyrkorådet i Böringe.*

Sundström Åke, *En bok om GENARP, utgiven av Genarps Kulturförening, Skogs Malmö 1979. En beskrivning om Genarps socken, dess människor och kulturhistoria, under årtusenden med tyngdpunkt på 18-1900-talet.*

Åberg Alf, *Skånska slott och deras herrar. 235 sid. Stockholm 1960.*

Åkerhielm. *Svenska gods och gårdar. 1930 andra uppl. Tullbergs förlag.*

Ödman Anders, *Borgar i Skåne. Historiska Media Lund 2002.*

